

Rigó Róbert

Az alföldi, tanyás paraszti gazdálkodás értékei

Most így, 2020-ból visszatekintve, egészen valószerűtlennek tűnik, hogy a múlt század hetvenes éveinek közepéről, a generációm néhány tagjával, még személyes emlékekkel rendelkezünk a tradicionális paraszti gazdálkodás és életmód számos részletére vonatkozóan. Ebből mára szinte semmi nem maradt, a mezőgazdasági termelés gyökeresen megváltozott, a háztáji gazdálkodás szinte teljesen eltűnt az ezredfordulót követően. Negyvenegynéhány év alatt annyira eltávolodtunk ettől az életmódtól és kultúrától, mintha évszázadok választának el tőle, még a falusi emberek mindennapi rutinjából, tudásából is nagyrészt kivesztek a generációk sora által csiszolódott és átadott – az adott táji környezettel való harmonikus együttélésre vonatkozó – ismeretek.

A hetvenes években a téészek mellett működő háztáji gazdaságokban még számottevő szerep jutott az igaerőnek és a kézi munkának, ma már döntő többségében gyáripari körülmények között, szigorú technológiai előírások mentén termesztik a növényeket és tenyésztik az állatokat. Ezzel a legősibb munkaforma, a mezőgazdaságban végzett kétféle munka, ami évezredek óta keresztül a társadalom döntő többségének mindennapjai fő tevékenységét jelentette, szinte eltűnt az életünkben egy-két emberöltő alatt. Ezzel párhuzamosan a természettől és a természet által megszabott ciklikus életritmusunktól is elszakadtunk. Egy ilyen horderejű változás – ami a mindennapi életünket gyökeresen átalakította – csak jelentős veszteségek árán történhetett meg. Faludy György a következőképpen fogalmazta ezt meg: „Mindig szégyenkeztem, hogy oly világban élek, melyben ruháink, bútoraink, sőt konyhaedényeink is messze maradnak kecsességükben, szépségükben és színezésükben a bronzkori ember, a mükénéi polgárok vagy a reneszánsz szegényei csatjaitól vagy cseréptálcáitól; hogy az értelmiség jelentős része, szinte a szemem láttára váltott át kultúremlékből szakbarbárrá, míg a parasztság feladta ősi életformáját, hogy élete az iparvárosok reménytelen unalmába fulladjon, és legfeljebb a fürdőkádat, a mosogatót és a gázkályhát kapja cserébe mindazért, amit elvesztett. Egy társadalomban, ahol az élelmiszeripar elvette az ételek ízét és az italok zamatát, ahol a tömegcikkeket irgalmatlanul leöblítetik a vásárlók torkán a tökéletes reklámhadjárat segítségével, mely nem

csak ínyeink jó ízlését pusztítja el, de a gondolatainkba és tudatunk alá is befészkelte magát, hízeleg hiúságunknak, foglalkoztat, kondicionál és hülyít;”¹

Magyarországon a KSH aktív keresők megoszlására vonatkozó adatai szerint, az önálló parasztgazdák aránya 1949-ben még 46,7% volt, tíz évvel később, a kényszerkollektivizálás idején már a fele sem, csupán 19,9%, és 1970-re már szinte eltűnt ez a réteg, csak 1,6%-ot tett ki.² A pártállam a kényszerítőeszközök széles tárházának bevetésével 1962-re elérte, hogy a mezőgazdasági keresők 94%-a ekkor már a szocialista szektorban dolgozott, ezzel a magyar társadalom legnépesebb társadalmi rétegét, a parasztságot – amely kultúrát, önállóságot, értékrendet képviselt – 20 év alatt sikerült szinte teljesen felszámolnia. Tehát a hatalom megtörte a Duna–Tisza köze legbefolyásosabb társadalmi csoportját, a birtokos parasztságot, mely évszázadokon át tökéletesítette azt a tudást, munkaszervezési formát, aminek révén a kiskunsági, homokhátsági tájjal harmonikusan, a környezeti erőforrásokkal felelősen és fenntartható módon tudott együtt élni, azon eredményesen gazdálkodni. Ez a tudás nyomokban, töredékesen még létezik, de néhány év, évtized múlva teljesen el fog veszni. Hatvani Dániel 1977-ben megjelent sorai szerint: „az újabb menekülési hullám az 50-es és a 60-as évek fordulóján, az átszervezés idején érte el a kiskunsági tanyavilágot. A korábbihoz hasonlítva még hevesebben, még végérvényesebben. A nagytáblák útjába eső tanyák sorsa pár év alatt megpecsételődött – a gazdaságok is minden módon segítették az ott lakók elköltözését, s ezek helyét ma már semmi sem jelzi. [...] Más tanyákon meg a magukra maradó öregek adták fel évről évre a küzdelmet.”³

A szocializmus egyfelől felszámolta az önálló parasztságot, másfelől a gazdasági összeomlás elkerülése érdekében tett engedményekkel, a háztájival és a második gazdaság kibontakoztatásával, a kizsigerelt és téeszbe kényszerített parasztnak a tőkehiánya okán konzerválta a tradicionális, háború előtti munkaszervezési formákat. Ennek következtében a háztáji gazdálkodás kiteljesedésével a háború előtt született paraszti nemzedék még fenn tudta tartani a tradicionális paraszti gazdálkodást a rendszerváltás időszakáig – azért, mert a szocializmus bezárta és konzerválta ezt azzal, hogy nem tudtak gépesíteni, a technológiai fejlődéssel lépést tartani. A rendszerváltás hozta el ennek az időszaknak a végét, egyrészt azért, mert ez a háború előtt született és szocializálódott korosztály kihalt, másrészt azért, mert a gépesített, technológiai mezőgazdaság megfojtotta a háztáji jellegű, kisüzemi gazdálkodást. Ennek a folyamatnak az utolsó mozzanatait szeretném az alábbiakban bemutatni a saját emlékeim alapján.

Az első világháború után született nagyszüleim nemzedékéből már csak a „legfiatalabb”, az 1926-ban született anyai nagymamám él. Mind a négy nagyszülőmet volt szerencsém ismerni, akkor vesztettem el őket az ezredforduló környékén, amikor munkám, családom és otthonom már Kecskeméthez kötöttek. Nagyszüleim mind Jászkarajenő délnyugati, Alsókara felőli végében fekvő tanyákban születtek, néhány dűlőre, kilométerre egymáshoz és a faluhoz.

1 Faludy 1989, 170.

2 Andorka 2006, 180.

3 Hatvani 1989, 87.

Akkoriban ezen a településen még több mint hétezen laktak, ma már csak 2600 fő él itt. A téeszésítésig a tanyavilág még sűrűn lakott volt, a dűlőutak mentén sorakoztak a tanyabejárók, amiket rendszerint a 10-30 holdas birtok legmagasabb pontjára építettek, lehetőleg a gyep szélére.

Az egyik legkorábbi emlékem, amikor apám a szomszéd bácsival kiment kaszálni az akkorra már elhunyt dédszüleim tanyatelkére, amit haláluk után hamarosan le kellett bontani a téeszésítés és a táblásítás érdekében. (Azaz a tanyákat azért bontatták le az örökösökkel, hogy a nagytáblás, gépesített téesz-művelést azok ne akadályozzák – legalábbis ez volt a hivatalos magyarázat.) Apámék a reggeli órákban itt kezdték vágni a füvet kézi kaszával. Ekkoriban már nem volt szokás a kézzel kaszálás, erre, úgy gondolom utólag, azért lehetett szükség, mert az az év elég csapadékos volt, így a gyep laposabb részein bokáig érő víz állt. Arra emlékszem, hogy a fű és benne a sok kék és piros virág legalább akkora volt, mint én, ezért főleg a már levágott részeken nézelődtem, ahogy lépegettem, úgy ugrott szét a számtalan tücsök és sáska, és dél körül a langyos vízben a békák és ebihalak kötötték le az érdeklődésemet. Az ilyen réteken nagyon vegyesen éltek a növényfajok, a sok fűféle között vadborsó, kaszanyűgbükköny, katángkóró, bogánccs, a szélén pipacs és ki tudja mi mindenféle más burjánzott. A két felnőtt néhány lépéssel egymás mögött döntötte a rendekét egész nap, néha megfenték a kaszákat, és haladtak tovább. Jól emlékszem, hogy az idős bácsinak a tokmánya – már amiben egy kis vízzel a kaszakövet tartották, tehénszarvból volt, apámnak már horganyzott lemezből. A kaszálás végeztével a vályogos gödörben, amiből a tanya épült néhány emberöltővel korábban, apámék a szomszédból kölcsönkapott feneketlen kosárral, kézzel kezdték el a halakat fogni. Emlékeim szerint egészen méretes példányokat sikerült „kitapogatniuk.” Ekkoriban ez már nem a víz nagyságának és a halbőségnek volt köszönhető, hanem annak, hogy a szomszéd tanyában lakók fia a téeszben dolgozott traktorosként, és a halastóból tudott nagy számban halat „szerezni” (ez is a szocializmus egyik sajátos kifejezése volt a lopásra a közösből, amit nem is annyira lopásnak, mint egyfajta jogos jussnak tekintettek az elvett földért, mezőgazdasági eszközökért, állatállományért cserébe), és amit nem tudtak megenni, beledobták a hóolvadásnak és a tavaszi esőnek köszönhetően medréből kilépő vályogos gödörbe. Nyár közepére-végére a gödör rendszerint kiszáradt, de addig jól lehetett benne tárolni a könnyen szerzett halakat. Ilyet azóta sem láttam, hogy tapogatóval, kézzel fogják meg a méretes pontyokat, amiket a szomszéd biztatására zsákban vittünk haza.

A másik korai emlékem anyai nagyapámhoz, Ádám Istvánhoz kötődik, aki aknavetősként megjárta a Don-kanyart, majd 44 őszén a Tiszánál is bevetették a „felszabadítók” elleni harcokba, megélte a téeszésítést, a gyári munkás és téesz bérmunkás létet is. Miután nagy nehezen leszázalékolhatta magát, nyugdíjasként a falu egyik végének gulyása lett – mert ekkoriban a falu mindkét felén volt még egy-egy gulya több tucat tehénnel –, ebben a munkában nyaranta nagy örömmel „segítettem” neki és Sajó nevű mudiszerű kutyájának, bár inkább ő dolgozott helyettünk, míg mi az árnyékot kerestük. Amíg egészsége engedte, mindvégig tartott lovat, rendszerint lovas kocsival járt a faluban és a határba. Ekkorra már az ő tanyájukat is le kellett bontani, és a felesége szüleiét is, mivel már építettek

a faluban házat, és a tanyát nem állandó lakóhelyként használták. Az egykor négyszobás, gangos, már részben lebontott tanyaépületből ekkoriban már csak egy kis helyiség és egy mellette álló nagyobb szoba maradt a falakkal és a tető egy részével, az ól és néhány óriási kajsziarackfa. Nehezen ment az elszakadás ettől az egykor impozáns tanyától, néhány évig a teheneket nyáron még itt tartották, éjszakára bekötötték őket a megmaradt szobába, míg mi a kiskonyhában húztuk meg magunkat ideiglenes nyári szállásra. Ez a félig lebontott tanya nagyjából nyolc kilométerre feküdt a falutól, jórészt homokos földúton lehetett kijutni, a teheneket a lovas kocsi után kötötték, és úgy ballagtak ki tavasszal, majd nyár végén vissza. Nagyszüleim nyáron főleg itt, a romos tanyában tartózkodtak, lovas kocsival jártak be a faluba, és ha kivitték, én is örömmel mentem velük. Feltettek nagyapám mellé a lovas kocsira, felültem a bakra, és ő nagyvonalúan átadta a gyeplőt, mert a ló úgyis tudta, hogy merre kell menni. Nagyapám szerette a társaságot, szeretett beszélgetni, ezért rendszerint minden boltnál, kocsmánál, ismerőse tanyájánál megálltunk, amit én hihetetlenül unalmasnak tartottam. Egy alkalommal is így mentünk együtt a lovas kocsival, amikor már a tanya közelében a bekötőúton, vagy inkább csapáson jártunk, egy nyárfaerdő szélén haladtunk el, ahol nagyon sok szegfűgomba termett. Nagyapám azon nyomban megállította a lovat, leszálltunk, és a kalapjába kezdtük el szedegetni az apró gombákat, ha megtelt, a kocsiülés alatti ládába öntöttük. Rövid idő alatt teljesen teleszedtük a ládát gombával, azóta is szeretek gombát gyűjteni, és a vadon termett gomba ízét is.

Apai nagyszüleim a falutól két kilométerre laktak, egy nagy tanyában, és igazi módos paraszti gazdaságot vittek. A tanyatelek kétholdas lehetett, egy hold kerttel, melynek nagy része közel százéves, gyalogtőkés kövidinkával és gyümölcsfákkal volt beültetve, a maradék részén konyhakertet alakítottak ki. A tanyán a lakóépületet nagyapám újjáépítette, ami négy szobából és a mellékhelyiségekből állt, a rá merőlegesen elterülő, hosszú melléképületben volt előszoba, konyha és spájz, ahol az életük nagy részét töltötték. Az alatta lévő pincébe évente rendszerint 25-30 hl bor készült, mellette volt a magtár, a daráló és a szín. Ezzel szemben állt az istálló, melyben mindig volt négy tehén, két-három növendékmarha és a borjak, a tetején galambpadlás. A disznóolák is külön épületet alkottak, rendszerint három anyadisznó, 15-20 hízó és a malacok számára. Önálló épület volt a baromfik számára, amiből több tucat kapirgált a tanya körül. Ezen túl volt góré, alatta ól a juhok számára, fás-szenes kamra, kocsiszín. Az épületek mind a tágas tanyaudvarra néztek, melynek közepén állt a gémeskút és az itatóvályú. Az istálló és az ólak mögötti nagy, bekerített részen jártak az anyadisznók, gyakran a malacaikkal. Számos munkafolyamatot jól le lehetne írni, hogy miként zajlott nagyapámnál, például a metszés, a permetezés, a szüret, a kapálás, a kukoricatörés, a borjúnevelés vagy a malachizlalás. Ezek közül most a szénabetakarítás menetét írom le. Ezzel persze hibát követek el, mert a paraszti gazdaságban minden szervesen összefüggött és egymásra épült, de másként nem lehet megragadni és röviden leírni egy területet.

Amikor nyár elején már kihányta a kalászát a fű, és nem nőtt tovább, akkor kaszálták le. Mamám a teheneket a hitványabb fűre már korábban kipányvázta,

ez az ő dolga volt. A négy tehenet négy-öt méteres láncon hajtotta ki minden reggel áprilistól októberig, a tanyától három-négyszáz méterre lévő gyepre. Vagyis nem kellett azokat hajtani, mert mentek maguktól is, délben behajtotta őket a vályúhoz itatni, abrakolni, utána ismét ki a gyepre, és ott voltak sötétedésig. A teheneket a nevükön szólították, mindig valami egzotikus gyümölcsről, növényről voltak elnevezve: narancs, citrom, füge, kávé – amik akkoriban hiánycikknek számítottak a vasfüggönytől keletre. Ezekon túl délelőtt és délután még egyszer kiment és odébb pányvázta őket, ami azt jelentette, hogy a friss fűből kaptak még úgy fél métert, ez persze függött a fű nagyságától és a tehen étvágyától is. A lényeg az volt, hogy ne tapossa le a fűvet, hanem mindig annyit engedjen neki, amennyit jóízűen megeszik. A cövekverő egy nagy vasdarab volt, például a kardántengely vége, amivel elég nagyot lehetett ütni a cövek fejére, hogy a száraz, gyepes talajba belemenjen. A nyári nap néha úgy felmelegítette ezt a vasdarabot, hogy alig lehetett megfogni. A gyep nagyobbik részét csak kaszálást, gyűjtést követően legeltették. A kaszálást már rendszerint géppel végezték, pár nappal utána a nagyvillákkal kimentünk és megforgattuk a rendeket, hogy a másik oldala is száradjon. A kaszálás időpontját lehetőleg úgy kellett megválasztani, hogy a széna, amíg renden van, ne ázzon meg, de a bérkaszás ütemezése is meghatározó volt, hogy éppen mikor ért oda. A rendek megforgatását követően kezdődött a gyűjtés, ezt már többen csináltuk, rendszerint apám és én is részt vettünk benne. Az ilyen munkákra, ha csak ketten mentünk ki, nagyapám mindig vitte magával a bőrtáskáját is, amiben benne volt egy literes coca-colás üveg kövidinka, ami parafadugóval volt lezárva, egy literes szódával és a konyharuhába csavart két kétdecis pohárral, ha többen voltunk, akkor nagyobb adag dukált. Amíg kisebb voltam, a mamámmal mi apró rakásokba, úgynevezett csirkékbe gyűjtöttük össze a szénát, ezt a férfiak egy nagyvillával felszúrták, és petrencéket raktak belőle. A petrence aljára négy nagyvilla széna került, fölé három, majd szépen hegyesedett, hogy eső esetén a víz lefolyjon róla, és ne ázzon be. Ha netán beázott, akkor megpenészedett, befeketedett, porzott, bebüdösödött, és az állatok nem ették meg. Ezzel egyidőben a két méter széles fogas fagereblyével az egész gyepet be kellett járni, hogy az esetleg elhullott fűszálakat összeszedjük. Nem volt pocsékolás, minden fűcsomóért le kellett hajolni, petrencékbe rakni. Pár hétig petrencékben állt a széna, hogy tovább száradjon, utána ezekből boglyákat raktunk. A petrencéket nagyjából háromméteres, az egyik végén kihegyezett petrencehordó rudakkal hordta össze két ember. A két rudat a hegyes felével a petrence alá szúrtuk, megemeltük, és így vitte a két ember. Ebből is négy petrence szorosán egymás mellé rakva került az alapba, a többit mellé vittük, egy ember állt a készülő boglyán, a másik villával adta fel neki a szénát. A boglyát is szép kúposra kellett rakni, ezeket már rendszerint le is kötöttük két átlósan átdobott madzaggal, aminek leszorítás céljából két-két téglát volt a végére kötve, hogy a szél nehezebben tudja megkezdni, esetleg felborítani. Viharos, nagy szélben néha ez is előfordult. Átlagosan egy-másfél hold gyepről lett egy-egy boglya széna. Nagyapámnak a tanyája közelében volt hat hold gyepe, és attól egy kilométerre még egy hatholdas terület, ide a teheneket csak ritkán hajtották ki, azokban az években, amikor a tanyánál elfogyott a kaszálás utáni sarjú, amit a

tehenek késő őszi legelni tudtak. A nagyszüleimtől elvett legelőket ekkoriban a téesztől már visszabérelhették, a négy tehen után 12 kataszteri hold járt nekik. Ezekben a téesz-időkből a háztáji egy kataszteri hold szántó lehetett, emlékszem, hogy egyszer nagyapám nagyon el volt keseredve, mert valami félreértést és szóváltást követően a mezőőr ténylegesen kimérte neki az egy holdját, és ezzel megharmadolta azt a területet, amit éveken át használt. Az volt a gyakorlat, hogy egy pár métert minden évben hozzászántottak a háztájhoz a „közösből”, ami persze korábban mind a sajátja volt. A boglyákat az aratás után, de még a kukoricatörés előtt hordtuk be. Erre rendszerint augusztus végén került sor. Nagyapám a korábbi munkahelyéről, az ötszáz méterre lévő téesz-lóistállótól hívott fogatot, rendszerint Gajdos Pista bácsit, aki jól értett a kocsi megrakásához, és jó kedélyű ember volt. A kétlovas kocsira ilyenkor vendégoldalt tettek, ami a gumis kocsi platóját 60-80 centiméterrel megnagyobbította. Egy-egy jól megrakott kocsira másfél-két boglyát tudtunk felpakolni. A kocsit két ember rakta, és két ember adta fel a szénát, ami egyre magasabb lett, a végén már nem is volt egyszerű lecsúszni, -mászni a tetejéről. A kocsit kötéllel átlósan lekötöttük, és a lovakkal elindultunk a tanyaába. A tanya kerítésén kívül voltak a rakományok: széna- és szalmakazlak, kukoricaszár kúpokban, répacsik a szolnoki cukorgyárból. A lovas kocsin behozott szénát körülbelül nyolc-tíz méter hosszú és három-négy méter széles kazlakba raktuk. A kazlat nagy gonddal kellett megrakni, hogy egyenletes keménységű legyen, két méter után fokozatosan szűküljön, hogy egész télen ne ázzon be. A kazlak oldalát kézzel meghúztuk, hogy a vizet gyorsabban ledobja magáról, és méterenként ezt is lekötöttük a boglyákhoz hasonló módon. Amikor az első fagyokat követően, késő ősztől a teheneket már nem hajtották ki a legelőre, akkor az istállóban az abrakon túl szénát, lucernaszénát és kukoricaszárat ettek. Nagyapám ekkor vágta meg a kazlat az alaposan megélezett kazalvágóval, amit egyszerre nyomni és taposni is kellett. Az így megvágott szénát nagy, fonott kosárba pakolta, jól teletömte, majd egy a fülére erősített kötelet áthúzott a tetején, és a másik fülén is, ezt követően nagy lendülettel a vállára vette és behordta több fordulóban a jövő heti adagot. Ha nagy hóra, hidegre volt kilátás, akkor többet is, amit az istálló sarkába öntött, innét porciózták a teheneknek a következő fejésig, etetésig. Miután végzett, végigment azon az útvonalon, amelyen hordta a szénát, és minden egyes csomót, szálat összeszedett. A négy tehenet kézzel fejték, nagymamám tenyere jóval nagyobb is volt, mint az enyém, pedig hatvan kilónál soha nem volt több.

Apai nagyszüleim hihetetlenül sokat dolgoztak, az újjáépített tanyájuk mellett négy házat vettek, illetve emeltek a faluban. A precízen, takarékosan, szigorú, tradicionális rendben végzett munka mellett azonban szinte semmire nem maradt idejük. A vallásosság, a népi, paraszti hagyományok és ünnepek megtartása teljesen háttérbe szorult az életükben, rendszerint a családi élet is a munka köré szerveződött. Talán ezzel kompenzálták a kényszerkollektivizálás során elszenvedett sokkhelyzetet, amikor a nemzedékek sora által megszerzett földjüktől, a mezőgazdasági eszközeiktől és az állatállományuk jelentős részétől megfosztották őket, vagy csak nagyapám anyagiasság szemlélete dominált mindenki és mindenek fölött.

Ugyanakkor az évszázadok során kifinomult munkakultúra a gazdálkodásuk, a mindennapi életük szinte minden területén megfigyelhető volt, és ezek összefüggtek egymással, az egyik tevékenységre, folyamatra épült a másik. Csak ezen a módon lehetett a szűkösen rendelkezésre álló természeti erőforrásokat a legoptimálisabban hasznosítani. A Duna–Tisza közti mozaikos, inkább gyenge minőségű homokos, barna homokos talajon ez az önellátást középpontba állító, a költségeket minimalizáló tanyás, paraszti kultúra fejlődött ki. Az ország különböző tájain a hasonló paraszti gazdálkodás és kultúra más-más formát öltött, alkalmazkodva a helyi adottságokhoz.

Nagyapámék majdnem teljes egészében önellátó és környezetbarát életmódot folytattak a tanyájukon. Szinte mindent megtermeltek a maguk számára, zöldséget, gyümölcsöt – amiből sokfélélt és szinte csak hagyományos fajtákat termeltek, – soha nem vettek, tejet, tojást, bort. Húsertést és marhát eladásra is termeltek, amiből számottevő bevételük volt akkoriban, és a felvásárlásuk is jól megszervezett volt. A téesznek talán az volt a legnagyobb érdeme, hogy rajta keresztül a parasztnak viszonylag jól tudták értékesíteni a termékeiket, illetve nagyszüleimhez kijártak a faluból is vásárolni. Nagyapám minden szerda reggel az állatok körüli teendőik elvégzése után megmosdott, megborotválkozott, fölvette az öltönyét, kifényesítette a cipőjét, a nadrágszárára csíptetőt tett, és bekerékpározott a faluba. A csomagtartón vitte a szódásládát a literes csereüvegekkel és a két nagy bórszatyrot. Az egyikbe vett két kétkilós kenyeret, a másikba, amire éppen szükségük volt: lisztet, cukrot, sót, kávé, teát, fűszereket, tisztálkodószereket. Azért szerdán ment, mert ez a piacnap a faluban a mai napig, ilyenkor a tanyai emberek is mind bementek a faluba, vásároltak, ügyeket intéztek, találkoztak egymással. Nagymamám rendszerint évente egyszer jutott be a faluba, halottak napján a temetőbe, a szüleihez, rokonaihoz. Életében talán néhányszor, ha járt városban, Cegléden, esetleg Szolnokon. Nagyjából a tanyától egy kilométeres sugarú körben élte le szinte a teljes életét. Szemetet gyakorlatilag nem termeltek, nagymamám a felfordított és száraz tehéntrágyát is hazavitte a gyepről, és a sertéseknek azzal melegítette a vizet. Közművek közül egyedül árammal rendelkeztek a tanyán, de azt is csak világításra használták. Télen a kályha tetején főztek, melegítették az ételt és a vizet, de gáztűzhelyet és palackos gázt is használtak.

Itt a Duna–Tisza közén a gyermekkori emlékeik miatt él az emberekben egyfajta tanya- és paraszttromantika. Sokan vágnak rá, hogy milyen jó lenne, ha lenne egy tanyájuk, ott a maguk módján kicsit gazdálkodnának, kint lennének a természetben, és egyfajta független, önálló, önellátó életet élnének. Ezen értékek és gondolatok alapján sokan vásároltak, vagy a kárpótlással kaptak vissza tanyát, és újíttatták fel a rendszerváltás időszakában, áldoztak rá időt és energiát, de a jövedelmet és kényelmet jelentő városi életet sem akarták, tudták feladni. Persze a tanyát előbb-utóbb feltörték és kifosztották, a kert a rendszeres munka híján elvadult, az elültetett gyümölcsfák kipusztultak. Az orgona és a bodza felverte a bejárást és előbújít a lábazat mellett, a cserép lecsúszott, a vályogfal vizesedett, majd mállott, a jól megrakott téglakémények bírták legtovább. Maradt a gond, a nyűg és az omladozó épület, az elvadult porta a romantikus tanyasi napokhoz képest. Ahogy Ferdinand von Schirach, arisztokrata családból származó író

fogalmazott, amikor a szintén egykori arisztokrata barátjával beszélgetett a régi időkről, a kastélyról, a parkról, a tavacskáról, a szobalányokról, a kertészekről, sofőrökről, az erdészekről és kutyáikról, amiket annyira szerettek. És amikor ezekből már semmi nem maradt, megkérdezte a barátját, hogy mindez nem hiányzik-e neki, a következő választ kapta: „Nem hiszem, barátom – mondta némi idő után. – Nem. A haza nem egy hely valahol, a haza: az emlékeink.”⁴

Már a 19. század végén megjelent az a törekvés, hogy a néprajz legfontosabb küldetése az eltűnőben lévő népi kultúra megmentése. Ez a törekvés 1945 után, a radikális társadalomátalakítási presszió következtében még inkább felerősödött, „a hagyományos kultúra hordozójának, a parasztságnak a széthullása, fölbomlása, a néprajzosok a »mentsük, ami menthető« jelszavával minél átfogóbb, sürgető, múltmentő gyűjtőmunkába kezdtek.”⁵ Ekkoriban gazdag múzeumi gyűjtemények és adattárak, kézikönyvek, monográfiák, tanulmányok sora született.

Tehát mára múzeumokban raktározzuk, tároljuk nagyszüleink, dédszüleink régi eszközeit, tárgyait, skanzenekben építettük újra egykori épületeiket. Próbáljuk, igyekszünk megőrizni a parasztság tárgyi kultúráját, lakókörnyezetét, de a legfontosabbat, a munkakultúrát, az évszázadok során kiforrott, tökéletesített gazdálkodásra vonatkozó tudást és életformát (aminek a vallás és a néphagyományok, szokások adták az éves ritmusát) végérvényesen hagytuk, hagyjuk elveszni. Holott ez a lényege, az esszenciája, a legfőbb értéke a múlt örökségének. Ez az, ami egyszer még jól jöhet, amit meg kellene őrizni a jövőnek, mert még hasznosítható, használható lehet, ha nem is az egykori formában. A nagyszüleim néhány évtizeddel ezelőtt még egy nagyrészt önellátó, többet termelő, mint fogyasztó, takarékos és racionális gazdaságot működtettek, nagyon sok munkával, a környezeti terhelésük szinte minimális volt. Az ő idejükben még látszott az elvégzett munka értelme, a természet körforgása és működőképessége, munkájuk eredményeként a biztonságos megélhetés, ezeket ma mind megkérdőjelezhetjük. Az ő tudásukat és szemléletüket ki őrzi meg, ki adja tovább? Ki tudja, hogy ez a generációk tapasztalatain csiszolódott munkakultúra, ami az adott táji környezethez alakult, mikor fogja a túlélést jelenteni az itt élő emberek számára? A 2020 tavaszán, a világon végigsöprő és a globális világgazdaságot a mai formájában pillanatok alatt felforgató koronavírus-járvány elemi erővel veti fel ezeket a kérdéseket. A növekedésen és a fogyasztás maximalizálásán alapuló globális világgazdaságot, ami tönkreteszi a környezetünket, a munkánkat, végső soron az életünket, miért is érdemes fenntartani? Mit ad a technikai, technológiai fejlődés nyújtotta kényelemért cserébe? Hogy kitágult a világ és utazhatunk, amire újfent a turizmusipar telepedett, és tömegekkel kell megküzdenünk a repülőtereken és a neves látnivalók előtt, vagy hogy a drága pénzen megvett autónk magától beparkol, és megmondja, merre forduljunk a kereszteződésben? Ez tényleg fontos, ettől jobb lesz az életünk, hogy ezekért törjük magunkat nap mint nap, és az igazán lényeges dolgokra ne maradjon időnk, energiánk?

4 Schirach 2020, 45.

5 Kósa 2017, 34.

További probléma, hogy a felnövő újabb és újabb nemzedékek egyre jobban elszakadnak a fizikai munkától, a tényleges termeléstől és a természettől. Nem látják azokat az alapvető összefüggéseket, hogy a megfelelően előkészített talajba elvetett magból, az ember munkájának, gondoskodásának következtében hogyan terem jó minőségű alapanyag az ételinkhez. Az állattartásból mára egyfelől a társá elöléptetett hobbiállatok kényeztetése, másfelől a gyáriparra jellemző technológiával tartott nagyüzemi, az embertől elidegenített hústermelés lett. A fiatalok a valós természeti világról, az alapvető emberi szükségletek kielégítésének módjáról, azaz a „fogyasztásról” gyakran irreális elképzelésekkel rendelkeznek. Ma már a vidéki gyermekek jó része fél a baromfitól, nem tudja, miből és hogyan készül a tej vagy a kolbász. Az emberek nem akarnak fizikai munkát végezni, nem értik az alkotó, teremtő, a természettel összhangban végzett munka örömét és értelmét. A természettől való eltávolodással, a bennünket körülölelő környezet és az emberi élet törekenységéről is hajlamosak vagyunk elfeledkezni, így Istentől és a vallástól is mindjobban eltávolodtunk. Az emberek jelentős része az utóbbi évtizedekben elszakadt a realitásoktól, a globális fogyasztói társadalom, a mindig új és újabb hajszolása az éncentrikus világképet állította a középpontba, és azt sokan elfogadták.

Ezen problémák és hiányosságok alapján érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy miként lehetne megőrizni – jelen esetben – az alföldi tanyás gazdálkodásra jellemző, évszázadok alatt kikristályosodott tudást, amíg csak lehet, akár komoly erőforrások, energiák árán is. Ha még lehet egyáltalán. Érdemes lenne segíteni, támogatni azokat, akik hajlandóak tanyán élni és hagyományos módon, tradicionálisan gazdálkodni, törekedve az alföldi, tanyás parasztgazdaság minél több elemének a megőrzésére. Érdemes lenne támogatni olyan 20-25 holdas középparaszti, tanyasi mintagazdaságokat, ahol az ott élő, dolgozó emberek tradicionális módon gazdálkodnak. Az ebben a számban megjelent tanyán élőkkal készített interjúk alapján még lehetnek ilyenek. Az ilyen gazdaságoknak lenne saját bevétele, a megtermelt termékekből és európai uniós vagy magyar állami támogatásból lehetne ezt kiegészíteni. Természetesen ez csak akkor lehet működőképes, ha hosszú távon anyagilag biztosítva van. Például támogatni lehetne, ha a fentebb ismertetett módon kézzel kaszálják a gyepet, villával gyűjtik a szénát, petrencékbe rakják, majd boglyákba, és lovas kocsival szállítják be, és úgy kazlazzák. A teheneket kipányvásszák, legeltetik, kézzel fejkik. A tejet és az egyéb termékeket viszont már a legmodernebb eszközök segítségével lehetne a csúcsgasztronómiában vagy az internetes fogyasztói közösségekben hasznosítani. Az ilyen tanyasi gazdaságot be lehetne mutatni speciális gasztró- és ökoturizmus keretében is. Véleményem szerint az ilyen gazdaságok, családi törekvések támogatásra érdemesek, mert az önellátást, a helyi termékek előállítását, a fenntarthatóságot és az évszázados tudás megőrzését szolgálják.

Az ilyen típusú paraszti gazdaságnak nemcsak az lehetne a célja, hogy megőrizze a munkakultúrát, a tudást, hanem az is, hogy bemutassa és bevigye az oktatásba, nevelésbe. Ehhez ki lehetne dolgozni olyan pedagógiai programot, aminek a lényege a gyermekek bevonása lenne az egyes munkafolyamatokba, és ezek révén a nevelésük, a szemléletük formálása kiváló lehetőséget jelenthetne a

valós, természetközeli élethez. Ezeket a mintagazdaságokat, ahol a turisztikai és oktatási cél is megjelenik, érdemes lenne a népfőiskolai hálózat mellé telepíteni. Ha egy ilyen kísérlet a Kecskemét közeli tanyás térségben, például Lakiteleken sikeres lenne, akkor érdemes lenne a többi népfőiskola mellé ilyen tradicionális gazdaságokat kialakítani a helyi adottságoknak, hagyományoknak megfelelően, és kidolgozni hozzá a közös képzési, módszertani hátteret.

Irodalom

Andorka Rudolf 2006: *Bevezetés a szociológiába*. Osiris, Budapest

Faludy György 1989: *Pokolbéli víg napjaim*. Magyar Világ Kiadó Kft., Pécs

Ferdinand von Schirach 2020: *Tizennégy*. Forrás, 2020/1. szám, 43–46.

Hatvani Dániel 1989: *A kisparaszti tanyai gazdálkodás kialakulása és jellemzői a Kiskunságban*.

In: Hatvani Dániel: *Vízalatti harangok*. Szociográfiai riportok, tanulmányok, jegyzetek. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 68–92.

Kósa László 2017: *A magyar néprajzi kutatások sajátosságai (1945–1990)*. In: Csikós Gábor, Hegedűs István, Horváth Gergely Krisztián, Ö. Kovács József (szerk.): *Vidéktörténet 1. Életvilágok és társadalmi gyakorlatok a 18–20. században*. MTA BTK, Budapest, 28–38.